

Demirel, Serkan, “MÖ 1. Binyılda Doğu Karadeniz’in Yerel Toplulukları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5/8, ss.129-141.
DOI: 10.31765/karen.668091

MÖ I. BİNYILDA DOĞU KARADENİZ’İN YEREL TOPLULUKLARI*

Serkan DEMİREL**

* Araştırma makalesidir.

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
E-Posta: serkandemirel@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7634-1421

Anahtar Kelimeler: MÖ Birinci Binyıl, Doğu Karadeniz, Khalybler, Tibarrenler, Mossynoikler, Driller, Makronlar.

Keywords: First Millennium BC, South Eastern Black Sea, Chalybes, Tiberians, Mossynoecians, Drilae, Macrones.

Gönderim Tarihi: 16.09.2019
Kabul Tarihi: 28.11.2019

Öz: Doğu Karadeniz bölgesinin Prehistorik dönemleri hakkında oldukça az bilgi bulunmaktadır. Bölgeye ilişkin bilgi veren antik kaynakların kısıtlı bilgileri sunmasının dışında bölgedeki arkeolojik çalışmaların az olması ve mevcut çalışmaların da ağırlıklı olarak Klasik Dönem ve sonrasına yoğunlaşması, Doğu Karadeniz bölgesini bu konuda belki de Anadolu’da en az bilinen bölge yapmaktadır.

Klasik öncesi dönemler itibariyle Doğu Karadeniz bölgesinin ıssız olduğu düşünülmemelidir. Doğrudan doğruya bölgeye atfedilebilecek en erken kaynaklar, MÖ I. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren bölgede başladığı düşünülen Yunan kolonizasyonu dönemi ve sonrasına tarihlenen Yunan ve Latin metinleridir. Bu metinlerden edinilen bilgiye göre bölgede, söz konusu dönem ve muhtemelen öncesinde bazı yerel topluluklar yer almaktadır. Yalnızca yazılı kaynaklardan tanınan bu topluluklar ile ilişkilendirilebilecek ilk maddi buluntular ise Giresun ve Trabzon’da yakın zamanda gerçekleştirilen ve halen devam eden bazı arkeolojik çalışmalar sayesinde elde edilmiştir.

Eldeki veriler ışığında, Doğu Karadeniz bölgesinin MÖ birinci binyılın özellikle ikinci yarısından itibaren varlığından haberdar olunan yerel topluluklarının coğrafik dağılımına ilişkin tahmin yapılabilmesi mümkündür. Buna göre Samsun-Ordu bölgesinin iç kesimindeki Khalybler ve bu halkın doğusundan başlamak üzere, kıyı şeridinden doğuya doğru Tibarrenler, Mossynoikler, Driller ve Trabzon’un dağlık iç kesimindeki Makronlar ile bölgenin doğusundaki birtakım küçük gruplar söz konusu yerel toplulukları oluşturmaktadır. Sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise bu toplulukların farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen bölgede yakın zamana kadar görülen hayvancılık ve küçük ölçekli bahçe tarımının des-

teklediği yaylacı yaşam tarzına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

LOCAL COMMUNITIES IN SOUTH-EASTERN BLACK SEA IN THE FIRST MILLENNIUM BC

Abstract: There is very limited information about the prehistoric periods of the South Eastern Black Sea region. In ancient sources, information about the region is very limited and there are few archaeological studies in the region. In addition, archaeological studies mainly focus on the Classical Period and beyond. As a result, the South Eastern Black Sea is perhaps the least known region in Anatolia.

However, it should not be considered that there is no community in the region during these periods. The earliest sources that can be directly attributed to the South Eastern Black Sea region are Greek and Latin texts dating back to the period of Greek colonization, which began in the region since the second quarter of the first millennium BC. According to the information obtained from these texts, the region was settled by a number of communities that could be called indigenous probably before and during the period of colonization. The first material finds to be associated with these communities, which are known only from written sources, were obtained through some recent archaeological studies in Giresun and Trabzon.

In the light of the available data, it is possible to estimate the geographical distribution of the local communities that have been informed of the existence of the Eastern Black Sea region since the second half of the first millennium BC. According to this data, Chalybes in the inner part of Samsun-Ordu region and east of this community from the coastline to the east Tibarenians, Mossynoecians, Drilae and Macrones in the mountainous inner parts of Trabzon and a number of small groups to the east of this region constitute these indigenous communities. In addition, it is understood from the social and economic perspective that although these communities have different characteristics, they have a transhumance lifestyle supported by livestock and small-scale horticulture in the region until recently.

¹ Protohistorik dönemleri de kapsamak üzere bölge prehistoryası MÖ I. binyılın ortalarına kadar sürmüştür.

² Değerlendirme ve kaynakça için bkz. Çalışkan Akgül, 2016: 9-26.

³ Carpenter, 1948 1-10, Graham, 1958: 25-42, Drews, 1976: 18-31.

Doğu Karadeniz bölgesi olarak adlandırdığımız Karadeniz Havzası'nın güneydoğusu Prehistorik dönemlerde¹ belki de Anadolu'nun en az bilinen bölgesidir.² Bölgedeki arkeolojik çalışmaların az olması ve mevcut çalışmaların da daha çok Klasik Dönem ve sonrasına yönelik olması söz konusu "bilinmeme" durumunun temel nedenidir. 2009 yılından itibaren Giresun'da başlayan arkeolojik yüzey araştırmaları ve 2018 yılında Trabzon'da başlayan Protohistorik dönem yüzey araştırmalarında, bölgenin Protohistorik Dönemi olarak değerlendirilmesi gereken MÖ I. binyıla tarihlenen ve bölgedeki yerel nüfus ile ilişkilendirilebilecek ilk maddi buluntular tespit edilmiştir. Zira MÖ I. binyılın ikinci çeyreğinde başladığı düşünülen Yunan kolonizasyonu³ sırasında (veya öncesinde) bölgede yerleşik bazı yerel toplulukların yaşadıkları yazılı kaynaklardan hâlihazırda bilinmekteydi.⁴

Doğu Karadeniz bölgesinde batıdan doğuya doğru bir hat çizdiğimizde pek çok topluluk ile karşılaşmaktadır. Bölgenin en batısına yerleştirilen topluluk genellikle Khalybler veya Halizonlar / Alizonlar olarak adlandırılan topluluktur. Bu topluluk hakkındaki ilk bilgiler Homeros'tan gelmektedir: "...Odios'la Epistrophos komuta eder Alizonlara, ta uzaklardan gelirler, gümüşün yurdu Alybe'den..."⁵ Bu bilgiye göre (daha sonraki kaynaklarca da tescil edileceği üzere) Khalybler madencilik ama özellikle de gümüş üretimi ile ilişkilidirler ve muhtemeldir ki ismi geçen Alybe kenti Homeros zamanında gümüş ihracatıyla da meşhurdur.⁶ Homeros'un verdiği bu bilgiyi ondan yaklaşık sekiz yüzyıl sonra açıklamaya çalışan Strabon; Alybe'nin Khalybe olduğu ve Halizonların veya Khalyblerin, kendi çağdaşı olan Khaldailer olduğunu zannettiğini belirtmektedir.⁷ Strabon ayrıca, Halizonların Homeros'un uydurması olduğunu

⁴ Tsetschkladze, 1998: 9-68 Tsetschkladze, 2007: 160-195.

⁵ Hom. *İlyada*. II. 856-857.

⁶ Demir, 2009, 67.

⁷ Str. *Geographika* XII. 3. 19 vd.

veya daha ziyade Halizonların kim olduğunu bilmeyen ilk kimselerin, gümüşün ve ortaya çıkmış birçok diğer madenin çıkış yeri olarak bu ülkeyi hayal ettiklerini de ifade etmektedir.⁸

Khalybler hakkındaki bilgi veren erken dönem kaynaklarından Aeschylus, Khalyb ülkesinin, denizden yana (Karadeniz) Skyth (İskit) ülkesinin çevresinden yürüdüğünde sol yanda kaldığını ve bu topluluğun demir işleyen, yabancılara acımasız davranan bir topluluk olduğunu yazmaktadır.⁹ Herodot ise gerek coğrafya gerekse bu topluluğun tarifi konusunda farklı bir yorum yapmış ve Halizonları Karadeniz'in kuzeyinde Borysthenes Irmağı'nın (Dnieper) denize döküldüğü yerin kuzeyindeki Skyth (İskit) coğrafyasında yaşayan ve buğday, soğan, sarımsak, mercimek ve darı ekip biçen bir topluluk olarak tarif etmiştir.¹⁰

Khalybler hakkındaki en önemli bilgilerden birisi, bölgeye gelmiş olan Ksenophon'dan gelir. Ksenophon fazla kalabalık olmayan Khalyblerin, Mossynoiklerin boyunduruğu altında yaşadıklarını ve bu ülkenin batısında yer aldığını, daha batıda ise Tibarenlerin ve Kotyora'nın (Ordu) bulunduğunu belirtmekte ve demir işçiliği ile geçindiklerini de eklemektedir.¹¹ Bu bilgi az çok Homeros ile eşleşir ve bu topluluğun madencilikle olan ilişkisine demiri de dâhil eder.

Pseudo Scylax, Khalyb ülkesini Termodon Nehri (Terme Çayı) ve Themiskyra (Terme) kentinin doğusuna ve Tibarenlerin de batısına yerleştirmektedir.¹² Apollonios ise insanlar arasında en berbat olanları olarak nitelendirdiği Khalyblerin, bugünkü Çarşamba Ovası¹³ civarındaki Amazonlar ile Yoroz Burnu'nun¹⁴ ötesine yerleştirdiği Tibarenler arasında yaşadıklarını

ve ülkelerinin engebeli bir araziye sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁵ Ayrıca öküzle toprak sürmek, tatlı meyveler yetiştirmek ya da nemli çayırlarda hayvan sürüleri beslemekle ilgilenmediklerini ve bunun yerine sert demiri işlediklerini, böylelikle elde ettikleri gelir ile günlük ihtiyaçlarını karşıladıklarını ifade etmektedir.¹⁶

Pomponius Mela, Khalyblerin yalnızca lokalizasyonunu yapmakta ve meşhur Amisos (Samsun) ile Sinope (Sinop) kentlerini işgal ettiklerini, ayrıca Halys (Kızılırmak) ile Thermodon Nehri'ne de sahip olduklarını belirtmektedir.¹⁷ Plinius ise Khalybleri Kotyora'nın batısına koymaktadır.¹⁸ Bu topluluğun tunç üretimine¹⁹ ve demir dökümhanelerine atıf yapmaktadır.²⁰ İskenderiyeli Dionysius, Tibarenlerin batısında ve Thermodon Nehri'nin de doğusunda yaşadıklarını söylediği bu topluluğun, çetin bir araziye sahip olduklarını ve sert demiri işleme konusunda uzman olduklarını belirtmektedir.²¹

Khalybler, Catullus'un şiirlerinde toprağın altında maden damarlarını arayan ve demiri işleyen ilk insanlar olarak adlandırmıştır.²² Benzer şekilde Ammianus Marcellinus da bu topluluğu demiri çıkaran ve işleyen ilk insanlar olarak tanımlamakta ve Tibarenlerin batısına yerleştirmektedir.²³ Virgil'in şiirlerinde madencilik²⁴ ve özellikle demir²⁵ ile olan ilişkileri de belirtilmektedir.

Khalybler hakkında bilgi veren erken dönem metinlerinde bir uyumsuzluk olsa da özellikle MÖ 4. yy. ve sonrasına tarihlenen metinlerde büyük ölçüde birlik olduğu söylenebilir. Buna göre Khalyblerin yaşadığı coğrafya genel olarak Kotyora'nın batısı ile Thermodon Nehri'nin doğusu olarak göste-

⁸ Str. *Geographika* XII. 5. 28.

⁹ Aes. *Prometheus* 728.

¹⁰ Hrd. *Historia* IV. 17, 52.

¹¹ Ksen. *Anab.* V. 5. 1-4.

¹² Skyl. *Periplous* 88-89.

¹³ Δοίαντος πεδίον (Apoll. Rhod. *Argo*. II. 373) Çarşamba Ovası (?).

¹⁴ “Γενηταίων ὑπὲρ ἄκρην” (Apoll. Rhod. *Argo*. II. 378) Yoroz Burnu (?).

¹⁵ Apoll. Rhod. *Argo*. II. 370 vd.

¹⁶ Apoll. Rhod. *Argo*. II. 1002 vd.

¹⁷ Pom. Mela. *Chorographia* I. 105.

¹⁸ Plin. *Nat. His.* VI. 4. 1.

¹⁹ Plin. *Nat. His.* VII. 56. 3.

²⁰ Plin. *Nat. His.* VII. 82. 1.

²¹ Dion. *Rehber* 769-770.

²² Cat. *Şiirler* 54.

²³ Amm. Marc. *Rerum Gestarum Libri* 22.8.21.

²⁴ Virgil, *Aeneas* XIII. 421, X. 174.

²⁵ Virgil, *Georgics* I. 158.

rilmektedir. MÖ I. yy.'ın ortalarına tarihlenen Pomponius Mela'nın verdiği bilgilere göre Sinope'ye ulaşacak kadar batıya yayılmış olsalar da, ilgili metinde de bahsedildiği üzere bu durum bir işgal olup asıl yerleşim alanını göstermemektedir. Bu coğrafik tespite tek muhalif görüş Ksenophon'dan gelmektedir. Zira Ksenophon yukarıda da belirtildiği üzere bu ülkeyi Kotyora'nın ve Tibarenlerin doğusuna koymaktadır. Bu konuda kesin bir açıklama yapmak mümkün olmamakla birlikte Ksenophon'un metnine eleştirel bakmak gerekebilir. Ksenophon'un, diğer kaynaklarda savaşçı bir topluluk olarak betimlenen Khalybler hakkında sadece tek bir cümle bilgi veriyor olması, nüfuslarının az olduğunu belirtmesi²⁶ ünlü komutanın muhtemelen kıyı boyunca yol aldığı, Kotyora'nın ve Tibarenlerin batısında ve ağırlıklı olarak iç kesimdeki dağlı arazide yaşayan Khalybler ile hiç karşılaşmamış olduğunu gösteriyor olabilir. Ancak bu tespit elbette ki tartışmaya açıktır.

Khalybler hakkında verilen bilgilerde en dikkat çeken unsurlardan birisi Khalyb ülkesinin maden, ama özellikle gümüş ve demir konusunda zengin olduğudur. Bu konuda yukarıda işaret ettiğimiz bölgenin sorunlu olduğu söylenebilir. MTA'nın verilerine göre Ordu merkez ve Yündalan Yaylası'nda görünür ve muhtemel demir rezervleri söz konusudur.²⁷ Ancak bu madenlerin antik dönem ve öncesi kullanımına dair bilgi yoktur. Bölgenin güneyinde Tokat Artova-Karadut sahasında ise demir rezervi²⁸ olmakla birlikte bu kadar güneyde bir sınır olduğunu düşünmek güç olabilir. Bölgedeki yüzey araştırmalarında konuya delil teşkil edebilecek herhangi bir sonuç bulunmamaktadır.²⁹

Khalyblerin doğusu genellikle Tibarenlerin ülkesi olarak kabul edilir. Bu görüşe muhalif tek kaynak yukarıda da bahsedildiği üzere Ksenophon'dur. Ksenophon'a göre Tibarenler batıda Kotyora, doğuda ise Khalybler ile sınırdır.³⁰ Bunların dışındaki kaynakların hemen hepsi Tibarenleri Khalyblerin doğu sınırına koymaktadır. Pseudo Scylaks³¹ ve Rodoslu Apollonius'un³² lokalizasyonları bu şekildedir. Şamlı Pausanias Tibarenlerin doğusunda Mossynoikleri göstermekle birlikte Kerasus (Giresun) şehrinin ve Ares Adası'nın (Giresun Adası) batısını işaret etmektedir.³³ Pomponius Mela doğuda Mossynoikler ve batıda Khalybler arasını bu topluluk ile ilişkilendirmiştir.³⁴ Strabon ise Pharnakia (Giresun) ve Trapezus'un (Trabzon) üst kesimlerinden Küçük Armenia'ya kadar uzanan bölgeyi Tibaren ve Khaldai ülkeleri olarak gösterir.³⁵ Strabon aynı metinde bu ülkelerin sınırını Kolkhis'e kadar uzatırken, Trapezus ve Pharnakia'yı Kolkhis sınırlarına dâhil etmediği anlaşılmaktadır. Plinius, Tibarenleri Cotyorum'un (Ordu) doğusuna ve Mossynoiklerin de batısına yerleştirmiştir.³⁶ Benzer şekilde Ammianus Marcellinus da bölge topluluklarını sayarken Tibarenlerin batısında Khalyblerin, doğusunda ise Mossynoiklerin ismini vermekte ve yaşadıkları yerleri düz alan olarak tarif etmektedir.³⁷ Bir mit olsa da Argonotların Orfeus versiyonunda Tibarenler ve Khalybler, Mossynoiklerin ülkesinde birlikte yaşayan insanlar olarak tanımlanmıştır.³⁸ Görülebileceği üzere Ksenophon'un Tibarenlere ilişkin lokalizasyonu dışında diğer tüm kaynaklar Tibaren ülkesine ilişkin aynı bölgeyi işaret etmektedir. Buna göre Kotyora ile Kerasus arasındaki bölge bu topluluğun yaşam alanı olarak ileri sürülebilir.

²⁶ Ksen. *Anab.* V. 5. 1

²⁷ http://www.mta.gov.tr/v3.o/sayfalar/bilgi_merkezi/maden_potansiyel_2010/Ordu_Madenler.pdf

²⁸ http://www.mta.gov.tr/v3.o/sayfalar/bilgi_merkezi/maden_potansiyel_2010/Tokat_Madenler.pdf

²⁹ Kelkit vadisinin kuzeyinde az sayıda Demir Çağı buluntu alanları vardır. Özsait, 1994, 459 vd. Ayrı. Bkz. Özsait 1991, 357 vd. Yakın dönemdeki yüzey araştırmaları ağırlıklı olarak Hellenistik dönem ve sonrası buluntular tespit edilmiştir. Erol, 2012, 183 vd.

³⁰ Ksen. *Anab.* V. 5. 1 vd.

³¹ *Γεννηταίν* olarak metinde ifade edilen Yoro burnunun ötesi (Skyl. *Periplus* 87).

³² Apoll. Rhod. *Argo.* II. 377.

³³ Pse. Scy. *Descriptio* 914.

³⁴ Pom. Mela. *Chorographia* I. 106.

³⁵ Str. *Geographika* XII. 3. 28-29.

³⁶ Plin. *Nat. His.* VI. 4. 1.

³⁷ Amm. Marc. *Rerum Gestarum Libri* 22.8.21.

³⁸ Orph. *Orp. Argo.*, 725.

Ağırlıklı olarak lokalizasyondan bahseden metinlerde az da olsa bu topluluğun yaşam koşulları hakkında bilgi verilmektedir. Ksenophon, Tibarenlerin ülkesinin, doğuya doğru diğer bölge topluluklarının ülke-lerine göre daha düz olduğunu, deniz kıyısındaki kalelerinin³⁹ az tahkim edildiğini yazmaktadır.⁴⁰ Küçük boyutlarda olması muhtemel bu mevkiiler, Tibarenlerin en azından bir kısmının sosyal tabakalaşmanın olduğu yerleşik yaşam koşullarına uyum sağladığı akla getirmektedir. Ksenophon'un Tibaren ülkesinin daha düz olduğuna dair verdiği bilgiye paralel olarak, Apollonios bu ülkenin koyun açısından zengin olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Aynı bilgi İskenderiyeli Dionysius tarafından da verilir.⁴² Metinlerden bu topluluğun Khalybler ve Mossynoikler gibi komşularının aksine savaşçı olmadıkları anlaşılmaktadır. Şamlı Pausanias'a göreyse gülmeye istekli ve mutlu insanlardır.⁴³

Tibaren ülkesinin doğusunda genellikle "Mos(s)ynoik"⁴⁴ adı verilen toplulukların yaşadığı düşünülmektedir. Herodot, Mossynoiklerin diğer bölge toplulukları Tibarenler ve Makronlar ile birlikte 19. satraplık olarak Perslere vergi ödediğini belirtir.⁴⁵ Herodot bu ülkenin lokalizasyonuna ilişkin bilgi vermezken, bölgeye gelmiş olan Ksenophon önemli bilgiler aktarır. Ksenophon, Trapezus'tan ayrıldıktan sonra batıya doğru üç günlük bir yürüyüş ile Kolch ülkesinde, deniz kıyısında bulunan ve bir Sinope kolonisi olan Kerasus'a vardıklarını ve Mossynoiklerin bu ülkenin batısında yer aldıklarını belirtmektedir.⁴⁶ Bu bilgiye göre Kerasus muhtemeldir ki, Çarşıbaşı, Beşikdüzü veya en batıda Tirebolu

civarında bulunuyor olmalıdır.⁴⁷ Ancak bu kent genellikle M.Ö. 183 yılından sonra Pharnakia (Giresun) olarak adlandırılan Kerasus ilişkilendirilir.⁴⁸ Bu durumda Ksenophon'un mesafe konusunda ya bir hata yapmış olduğu ya da ikinci bir Kerasus kentinin var olduğu düşünülebilir. Burada mantıklı olan ikinci bir Kerasus kentinin var olduğudur. Bunun için iki temel delil ileri sürülebilir. İlki, bugün için iki kent arasındaki 130 km'lik mesafeyi yaya olarak 3 günde kat etmenin mümkün olmamasıdır. En uzun alınabilecek mesafe günde 25 km'den yaklaşık 75 km. civarında olmalıdır.⁴⁹ İkinci olarak Ksenophon'un Kerasus'u, eğer klasik dönemdeki Pharnakia ise bu kentin batısı (yukarıda yer alan) antik kaynaklarda belirtildiği üzere Tibarenlerin ülkesi olmalıdır. Ksenophon'dan yaklaşık dört asır sonraya tarihlenen Plinius'un, Pharnakia ve onun doğusunda Kerasus olmak üzere iki ayrı yerleşim yerinin varlığından bahsediyor olması bu tespiti güçlendirmektedir.⁵⁰ Ancak yine de Ksenophon'un metninde, daha sonradan Pharnakia adını alacak olan kentten hiç bahsedilmemiş olması da dikkatten kaçmamalıdır.

Ksenophon, doğuda ve batıda yer alan ve birbirine karşı düşmanca davranan iki Mossynoik topluluğundan, Yunanlıların batıdaki topluluk ile anlaşma yaparak doğudakine saldırdıklarını yazmaktadır.⁵¹ Buna göre Yunanlılarla işbirliği yapan Mossynoik askerlerinin, içerisine üç adam sığabilen, tomruktan yontulmuş kayıklarla geldikleri ve beyaz öküz postuyla kaplı kalkanlara, yaklaşık dokuz ayak uzunluğunda topuzlu kargılara sahip oldukları, sık do-

³⁹ χωρίον: arazi parçası, kale, müstahkem mevki (White-Morgans, 1896: 238).

⁴⁰ Ksen. *Anab.* V. 5. 2.

⁴¹ Apoll. *Rhod. Argo.* II. 377.

⁴² Dion. *Rehber* 767.

⁴³ Pse. *Scy. Descriptio* 914.

⁴⁴ Μοσσύνοικοι: ahşap evlerde yaşayanlar (White-Morgans, 1896: 145).

⁴⁵ Hrd. *Historia* III. 94.

⁴⁶ Ksen. *Anab.* V. 3. 2. vd.

⁴⁷ Görele / Eynesil Kalesi her ne kadar geç dönem özellikleri gösteriyor olsa da antik dönem ve öncesinde bir yerleşimin burada olması muhtemeldir

(Doksanaltı vd. 2013: 200). Görele/Eynesil antik metinlerde "Koralla" olarak geçmektedir. Bu isim ise ilk defa ikinci yüzyılda Arrianus tarafından verilmektedir (*Periplous* 16.5). Çarşıbaşı'nın 1,5 km. kadar batısındaki Gelida Kale'de bu konudaki bir diğer aday olabilir. Ancak Gelida Kalesi'nde henüz herhangi bir arkeolojik çalışma yapılmamıştır.

⁴⁸ Aslan, 2005: 126.

⁴⁹ "günde beş parasang" Hrd. *Historia* II. 6

⁵⁰ Plin. *Nat. His.* VI. 4. 1.

⁵¹ Ksen. *Anab.* V. 4. 3. vd.

kunmuş kısa tunikler giyip, deriden yapılmış sorguçu başlıklar taktıkları ve demir baltalara sahip oldukları belirtilmiştir.⁵² Ksenophon'un verdiği bilgilere göre bu ülkede, tüm Mossynoik toplulukları için önemli olan bir anakent⁵³ ve bu şehrin⁵⁴ önünde yer alan bir kale⁵⁵ bulunmaktadır. Zira ülkenin en yüksek yerinde bulunan bu yeri elinde tutan topluluk tüm Mossynoiklerin efendisi sayılıyormuş.⁵⁶ Kentin ele geçirilmesi sonucu ekme dolmuş ambarlar, yeni hasat edilmiş buğday (özellikle kızılca buğday), tuzlanarak küplere bastırılmış yunus balığı eti ve çanaklara doldurulmuş yunus balığı yağı, kaynatılarak ekme gibi pişirilen kestaneler⁵⁷ ve şarap, Yunanlılar tarafından yağmalanmıştır.⁵⁸ Ksenophon ayrıca bu topluluğun tuhaf bazı geleneklerinden de bahsetmekte ve topluluk içindeyken yalnızmış gibi, yalnızken de topluluk içindeymiş gibi davrandıklarını, bundan da utanç duymadıklarını yazmaktadır.⁵⁹ Ksenophon'un verdiği bilgilerden hareketle, Mossynoiklerin balıkçılık ve hayvancılık yaptığı, ister kendileri üretsin ister ticaret sayesinde olsun buğday ve şarap tükettikleri ve demir aletlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca "kent", "başkent" tanımlarından en azından bir kısmının yerleşik yaşama uyum sağlayabildiği anlaşılmaktadır.

Aristo Külliyyatında doğrudan Mossynoikler ile ilişkili olmasa da Mossynoik bakımından bahsedilir. Bu bakırının parlak ve beyaz olduğunu ve oldukça özel bir süreçten geçirilerek üretildiğinden bahsedilmektedir.⁶⁰ Ancak bu bilgi başka bir kaynakla desteklenmemektedir. Rodoslu Apollonios kibirli olarak nitelendirdiği Mossynoiklerin, Ares Adası'nın karşısında yerleşik olduklarını,

ülkelerinin ağaçlık olduğunu, ahşap kuleler ve evler yaptıklarını aktarmaktadır.⁶¹ Şamlı Pausanias (Pseudo Scymnus) gelenek ve yasa konusunda en barbar insanlar olarak adlandırdığı Mossynoikleri, Kerasus ve Ares Adası'nın doğusuna yerleştirmektedir.⁶²

Pomponius Mela, Mossynoiklerin batı sınırında Tibarenler, doğu sınırında Makrokephali, topluluğunun bulunduğunu, Kerasunta ve Trapezus dışında kentleşmenin az olduğu bir bölgede yaşadıklarını belirtmektedir. Bu topluluğun diğer kaynaklarda da belirtildiği üzere ahşap kulelerde yaşadıklarını, vücutlarını dövmelerle işaretlediklerini ve krallarını oylamayla seçtiklerini aktarmaktadır.⁶³ Plinius ise Tibarenlerin doğusunda ve Kerasus'un⁶⁴ batısındaki bir bölgeyi bu topluluk ile ilişkilendirmektedir.⁶⁵ Ammianus Marcellinus da genel bir ifade ile Tibarenler ve Makronlar arasındaki bölgeyi işaret etmektedir.⁶⁶

Strabon, Heptakometler olarak adlandırdığı Mossynoiklerin, Trapezus ile Pharnakia'nın dağlık kesimlerinde yaşayan vahşi bir topluluk olduğunu söylemektedir. Belirttiğine göre bu topluluk ağaçlarda veya ahşap seyyar kulelerde yaşar ve bu kulelere Mosyn dendiğinden antik devirde bu insanlar Mossynoikler olarak adlandırılmıştır. Vahşi hayvan eti ve ceviz tüketen bu topluluğun Romalı Konsül Pompeius'un ordusuna karşı bir "silah" olarak ağaç sürgünlerinden elde edilen deli balını kullandıklarından da bahsetmektedir.⁶⁷

Mossynoik topluluklarının yaşadığı bölgeye ilişkin yukarıda verilen bilgiler onların ağırlıklı olarak Giresun'un il merkezi

⁵² Ksen. *Anab.* V. 4. 11-13.

⁵³ μητρόπολις/metropolis: anakent, başkent. White-Morgans 1896, 143. Ksen. *Anab.* V. 4.15, 25.

⁵⁴ πόλις/polis: şehir. White-Morgans, 1896: 181.

⁵⁵ χωρίον: arazi parçası, kale, müstahkem mevki. White-Morgans, 1896: 238.

⁵⁶ Ksen. *Anab.* V. 4. 15.

⁵⁷ κάρυον kelimesi ceviz anlamına gelmektedir. Ancak burada kastedilen Yunanlıların henüz bilmediği kestane olmalıdır. White-Morgans, 1896: 112.

⁵⁸ Ksen. *Anab.* V. 4. 27-29.

⁵⁹ Ksen. *Anab.* V. 4. 33-34.

⁶⁰ Arist. *De mira.* Aus. 27.62.

⁶¹ Apoll. *Rhod. Argo.* II. 379-387, II. 1117. Hali. Dio. *Roma Tarihi* 1.26.2. Pse. Sc. *Descriptio* 914.

⁶² Pse. Scy. *Descriptio* 900.

⁶³ Pom. Mela. *Chorographia* I. 106.

⁶⁴ Plinius'un metninde Pharnakia'dan ayrıca bahsediyor olması, buradaki Kerasus'un Giresun'dan ziyade daha doğudaki bir yerleşimi işaret ettiği göstermektedir.

⁶⁵ Plin. *Nat. His.* VI. 4. 1.

⁶⁶ Amm. Marc. *Rerum Gestarum Libri* 22.8.21.

⁶⁷ Str. *Geographika* XII. 3. 18.

çevresi ile doğuya doğru yayılmış olduklarını işaret etmektedir. Batı sınırını çizmek güç olsa da Ksenophon'un Trapezus'tan üç günlük bir mesafe ile bu ülke sınırlarına yaklaştığı göz önünde bulundurulduğunda Vakfikebir-Beşikdüzü civarı uygun görünmektedir. Mossynoiklerin kayak kullanıp Yunus etinden yararlanıyor olmaları da onların sadece iç kesim değil aynı zamanda kıyı boyunca da var olduklarını göstermektedir. 2009 yılından itibaren başlayan Giresun yüzey araştırmasında tespit edilen Giresun merkez Camili köyü Karadağ mevkiinin güneyindeki kaya sunağı ve kuru duvar tekniğindeki bazı mimari ve seramik buluntular,⁶⁸ Burhaniye köyündeki tepelik bir arazideki yerleşim ile açık hava tapınım alanı,⁶⁹ Buluncak İnce köyündeki yine bir tepe üzerindeki açık hava sunu çukurları, açık hava tapınım alanı ve oyu mezarları,⁷⁰ ile Erikli köyü açık hava tapınım alanı⁷¹ muhtemeldir ki Orta Demir Çağı'na tarihlenen buluntu alanlarıdır. Söz konusu alanların Mossynoik topluluklarıyla ilişkilendirilmesi anlamlı olabilir. Ancak ilgili topluluklara ait bir malzeme grubunun henüz oluşturulma aşamasında bulunduğu unutulmamalıdır.

Mossynoiklerin doğusunda yaşadıkları düşünülen Driller hakkında bilgi veren en önemli kaynak Ksenophon'dur.⁷² Bu topluluğun tam olarak yaşadığı yer belli değildir. Ancak Trapezus'a günöbirlik bir mesafeden daha uzakta ve kentin doğusunda veya güneybatısında, kıyıda iç kesimde, dağlık ve ulaşılması güç bir bölgede yaşıyor olmaları muhtemeldir. Bu konudaki en iyi aday bölge, kentin güneybatısında bulunan Düzköy, Tonya ve belki de Maçka bölgesinin batısı olabilir. Zira kentin çevresindeki diğer bölgelerin (aşağıda açıklanacağı

üzere) Kolk ve Makron adı verilen toplulukların iskân alanları olması daha olasıdır.

Ksenophon, Driller'in Pontus'un en savaşçı topluluğu ve aynı zamanda Trapezusluların düşmanı olduğunu belirtmektedir. Ksenophon'un belirttiğine göre, "Driller", Yunanlıların ilerleyişi karşısında derin bir ırmak yatağıyla çevrili, ahşap kulelerle korunan, iç ve dış kaleden oluşan ve anakent⁷³ olarak adlandırılan müstahkem bir mevkiye⁷⁴ çekilmişlerdir ve bu alanın çevresinde de ahşaptan evler bulunmaktadır. Bahsi geçen bu yerlerden Yunanlılar domuz, öküz ve koyun gibi pek çok hayvan yağmalamışlardır. Bu bilgi, Drillerin batıdaki Mossynoikler gibi kısmen yerleşik yaşama sahip, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ile ilgilendiklerini göstermektedir.

Ksenophon'dan yaklaşık beş yüz yıl sonra bölgeye gelen Arrianus, Ksenophon'un "Drill"ler⁷⁵ olarak adlandırdığı kavmin Sanlar (Sannoi)⁷⁶ olduğunu düşündüğünü, bugün dahi savaşçı bir millet olduklarını ve Trapezus'lulara karşı hâlâ son derece düşman olduklarını belirtmekte, kralısız olarak yaşayan bu topluluğun, eskiden Roma'ya vergi verirken artık yağmacılık yaptıkları için vergi ödemeye hevesli olmadıklarını da belirtmektedir.⁷⁷

Ksenophon'un güneyden Trabzon'a gelirken karşılaştığı ve kentin çevresinde yaşadıklarını söylediği bir diğer topluluk Kolkhlardır. Ksenophon, Trapezus'u Sinope'nin Kolkh topraklarındaki kolonisi olan bir Helen kenti olarak tanımlamaktadır.⁷⁸ Buna göre Kolkhların, kentin çevresindeki çoğunlukla düz yerlerde⁷⁹ ve bol erzaklı köylerde yaşadıkları, hayvancılık yaptıkları ve bal ürettikleri anlaşılmaktadır.⁸⁰ Ayrıca, yukarıda da ifade edildiği

⁶⁸ Doksanaltı vd., 2012: 126-128.

⁶⁹ Doksanaltı vd., 2012: 129.

⁷⁰ Doksanaltı vd., 2013: 197-199.

⁷¹ Doksanaltı vd., 2013: 199.

⁷² Ksen. *Anab.* V. 2. 1-27.

⁷³ μητρόπολις/metropolis (White-Morgans, 1896: 143). Mossynoik topluluklarının anakenti için bk Ksen. *Anab.* V. 4. 15, 25.

⁷⁴ χωρίον: arazi parçası, kale, müstahkem mevki (White-Morgans, 1896: 238).

⁷⁵ Δρίλλαç: Arrianus, Ksenophon'un aksine bu topluluğun adını iki lambda ile yazmıştır.

⁷⁶ Strabo ise Sannoi halkını Makronlar olduğunu belirtmektedir. Str. *Geographika* XII. 3. 18.

⁷⁷ Arr. *Periplus* 11.1-2.

⁷⁸ Ksen. *Anab.* IV. 8. 22.

⁷⁹ πεδίων: düz arazi, kırlık, düzlük (White-Morgans, 1896: 171).

⁸⁰ Ksen. *Anab.* IV. 8. 19-24.

üzere Trapezus'un batısında, üç günlük bir yol mesafesinde bulunan Kerasus'un da Kolch ülkesinde bulunduğunu da belirtmektedir.⁸¹ Ksenophon'un aksine diğer bazı antik kaynaklar ise Kolchis'i Trabzon'un doğusunda bir yerlerden başlatmaktadırlar.⁸²

Kolklar hakkında verilen bilgilere göre, Ksenophon zamanında Kolkların Trapezus'un doğusundan başlayarak sahil boyunca kent ve çevresine kadar yayılmış oldukları söylenebilir. Bu doğrultuda Ksenophon'un tarif ettiği düzlükteki Kolch köylerinin kentin güneyinde bulunan Kireçhane-Düzyurt bölgesinde olması muhtemeldir. Zira Ksenophon'un güneydeki Makron bölgesinden Değirmendere Vadisi üzerinden⁸³ Trapezus'a doğru gelirken bu bölgeden geçmiş olması güçlü bir olasılıktır.

Doğu Karadeniz'in MÖ birinci binyıl yerel topluluklarından bir diğeri Makronlar'dır. Bu topluluk hakkındaki ilk bilgileri veren Herodot, onların Thermodon ve Partheinos (Bartın) Irmakları arasında yaşadığını söylemektedir.⁸⁴ Orta ve Batı Karadeniz olarak okuyacağımız bu bölge, daha sonraki yazılı kaynaklar dikkate alındığında Makronlar için işaret edilen en batı bölgedir. Herodot'un aksine bölgeye gelen Ksenophon'un belirtildiğine göre Makronların ülkesi, Yunanlıların denizi gördükleri Tekes Dağı ile Trapezus'un çevresinde bulunan Kolch köyleri arasında bulunmaktadır.⁸⁵ Herodot ile neredeyse çağdaş olan bu kaynağın verdiği bilginin lokalizasyon konusunda daha doğru olduğu söylenebilir.

Ksenophon, İskit topraklarında kalan zengin ve kalabalık bir şehir olarak adlandırdığı Gymnias⁸⁶ kentinden beş günlük bir yolculuk sonunda denizin görüldüğü Tekes Dağı (Θήχης) olarak adlandırdığı tepeye vardıklarını belirtir. Bu dağdan hareketle Makronlar ülkesi içerisinde üç günde on parasang⁸⁷ yol aldıklarını ve bunun ilk gününde Makron ve İskit ülkelerini ayıran bir ırmağa ulaştıklarını ifade etmektedir.⁸⁸ Bu ifadelerden Makron ülkesinin Tekes Dağı'ndan kuzeye doğru uzandığı anlaşılmaktadır. Tekes Dağı'nın yeri konusunda şu ana dek birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu lokalizasyonlar genellikle Madur Dağı,⁸⁹ İskobel Yaylası⁹⁰ ve Deveboynu Tepe⁹¹ arasında çeşitlilik göstermektedir. Esas itibariyle bu dağın tam olarak neresi olduğunu söylemek güçtür ve denizin görülebileceği aynı bölgede daha başka tepeler de vardır. Ancak burada önemli olan husus, ileri sürülen tüm lokalizasyonların Maçka'nın güneydoğusunda bulunuyor olmasıdır. Zira Ksenophon'un Gümüşhane-Bayburt civarından kuzeye doğru bir hareketi söz konusudur. Bu şartlar altında Hamsiköy, Larhan, Meryemana ve Galyan gibi vadilerin muhtemel Makron ülkesi sınırlarında bulunuyor olduğu söylenebilir. 2018 yılı itibariyle Karadeniz Teknik Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından yürütülmeye başlanan protohistorik dönem yüzey araştırmasının ilk yılında Galyan ve Meryemana vadileri arasında kalan sırtın üst kotlarında MÖ I. binyıla tarihlenebilecek harçsız duvarlar ve seramik örnekleri tespit edilmiştir. İlgili malzeme üzerinde

⁸¹ Ksen. *Anab.* V. 3. 2.

⁸² Str. *Geographika* XII. 3.17. Arr. *Periplus* 7.1-2. Plin. *Nat. His.* 6.4.

⁸³ Mitford, 2000: 127-131.

⁸⁴ Hrd. *Historia* II. 104.

⁸⁵ Ksen. *Anab.* IV. 7. 1 vd. *Ayr. bkz.* Dio. *Bib.* 14.29.4 vd.

⁸⁶ Modern Gümüşhane: Herzfeld, 1968: 124. Hewsens, 1983: 134. Sagona, 317. Gümüşhane'nin batısı: Sagona ve Sagona, 2004: 68. Modern Bayburt: Hamilton, 1842: 166-167. Allen, 1971: 56. Mitford, 2000: 127.

⁸⁷ παρασάγγης: Pers yol ölçüsüdür. Yaklaşık 30 stadiaya eşittir. Hrd. *Historia* II. 6. White-Morgans, 1896: 168. Bu durumda bir parasang yaklaşık 5 km.'nin biraz üstünde bir uzunluğu ifade etmektedir.

⁸⁸ Ksen. *Anab.* IV. 8. 1-2. Kastedilen ırmak Karadere veya Değirmendere olabilir.

⁸⁹ Hamilton, 1842: 166. Bilgin, 2000: 16-23. Brennan, 2012: 326.

⁹⁰ KTÜ Arkeoloji bölümü tarafından yapılan Trabzon Protohistorik dönem yüzey araştırmasının 2018 yılı çalışmalarında İskobel yaylasında Karadeniz'in görülebildiği bir tepenin yamacında, Ksenophon'un Tekes Dağı'nda askerlerin taş toplayarak yapıldığı söylediği yığını andıran bir kalıntı tespit edilmiştir. Konuya ilişkin buluntular yayın aşamasındadır.

⁹¹ Mitford, 2000: 129. Manfredi, 2004. Waterfield, 2006.

çalışmalar devam etmekle birlikte söz konusu buluntu alanlarının bölgedeki yerel topluluklara ait oldukları düşünülmektedir.

Ksenophon, Makron ülkesinin oldukça sarp ve ormanlarla kaplı bir arazi olduğunu, bu topluluğun sorgun ağacından/hasırdan⁹² kalkan ve mızrak kullandığını, kıldan elbiseler giydiklerini ve Yunanlıların karşılıklı teminatlar vererek onlarla anlaşmışları, Makronların ise bunun üzerine ellerinden geldiğince bir pazar yeri kurduklarını yazmıştır.⁹³ Ayrıca Herodot'un aksine Makronların Khalybler, Kolkhlar, Mossynoikler ve Tibarenler ile birlikte özerk olduklarını söylemektedir.⁹⁴ Ksenophon'un Orta ve Doğu Karadeniz sahilleri boyunca herhangi bir Pers idarecisinden bahsetmemesi Herodot'un bahsettiğinin aksine bölgenin özerk bir görünümü olduğunu düşündürmektedir.

Rodoslu Apollonius, Makronların Mossynoiklerin doğusunda buldukları belirtilmekte ve "adanın ötesinde ve karşısında, anakarada Philyrler ve onların da üstünde Makronlar yerleşmiştir"⁹⁵ ifadesinden de sahilden ziyade, daha yüksek/iç kesimlerde yaşadıkları işaret etmektedir. Bu bilgiye paralel olarak Strabon, Makronların Tibarenler ile birlikte Trabzon'un üst kesimlerinde oturduklarını belirtmekte ancak bu toplulukların artık Sanlar olarak adlandırıldığını ifade etmektedir.⁹⁶ Plinius daha genel bir değerlendirme ile Themiscyra'nın doğusunda Khalybler, Tibarenler, Mossynoikler, Becheirler, Buzerler ile birlikte Makronları da saymakta ve Strabon'un Makronları Sanlar olarak adlandırmasına paralel olarak Trabzon'a

doğru akan Pixytes Nehri'nin (Değirmendere?) ötesinde Sanların yaşadığını belirtmektedir.⁹⁷

İskenderiyeli Dionysius, Pontos sahilindeki çok sayıdaki kabileyi doğudan batıya doğru sayarken Byzereler, Becheirler ve Makronları da sıralamakta ve onların batısına ise Philyrleri yerleştirmektedir.⁹⁸ Bununla birlikte *Argonautica*'nın Latince çevirisi olan *Orphic Argonautica*'da Makronların yine Mossynoiklerin doğu komşuları oldukları belirtilmektedir.⁹⁹

Son olarak Trapezus'un doğusundan bahsetmek gerekirse, bu bölgenin Trapezus'un batı veya güney bölgesine göre daha az bilindiği söylenebilir. Bölgedeki araştırmaların az olmasının yanı sıra yazılı kaynaklarda bölge ile ilişkilendirilebilecek topluluklar hakkındaki bilgiler de yok denecek kadar azdır. Var olan bilgiler ise daha muğlak ve belirsiz bir haldedir. Rodoslu Apollonius Makronların doğusunda Beheir ve Sapeir topluluklarını saymakta ve onların da ötesinde Kolkhların bulunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰ Pseudo Skylax, Apsaros Nehri'nin (Çoruh Nehri) kuzeyinde gösterdiği Kolkklar'dan itibaren batıya doğru Byzere ve Ekeheiri toplulukları, onların batısında Pordanis (Fırtına Deresi?) ve Arabis nehirleri ve Odeinios kenti, daha batıda Beheir topluluklarını, limanını ve kentini, daha batıda Makrokefali topluluğu ve Pson Limanı¹⁰¹ ve nihayetinde Trapezus kentini sıralamaktadır.¹⁰² İskenderiyeli Dionysius Makron ve Philyr topluluklarının doğusunda Beheir ve Byzere topluluklarının bulunduğunu bildirmektedir.¹⁰³

Pomponius Mela, bölge topluluklarından Makrokefalilerin Mossynoiklerin doğusunda, Beheir ve Buzeri toplulukları ile birlikte yaşadıklarını, zapt edilemez asi bir

⁹² γέπρον kelimesi "hasırdan/sorgun ağacından yapılmış" anlamında kullanılmaktadır. Muhtemelen fındık ağacı gibi ince dallara sahip bir ağacın dallarından hasır biçiminde yapılmış kalkan ve mızraklar olabilir.

⁹³ Ksen. *Anab.* IV. 8. 2-8.

⁹⁴ Ksen. *Anab.* VII. 8. 24.

⁹⁵ Apoll. *Rhod. Argo.* II. 393.

⁹⁶ Str. *Geographika* XII. 3. 18. Arrianus'un Karadeniz Seyahati'nde Sanların "Driller" olduğu ileri sürülmüştür. Arr. *Periplus* 11.1.

⁹⁷ Plin. *Nat. His.* I. 11, VI. 4. 1.

⁹⁸ Dion. *Rehber* 760.

⁹⁹ Orph. *Orp. Argo.*, 744.

¹⁰⁰ Apoll. *Rhod. Argo.*, II. 370 vd. II. 1242 vd.

¹⁰¹ Hyssus (Araklı) limanı olabilir. Cramer, 1832: 290.

¹⁰² Skyl. *Periplus* 81-85.

¹⁰³ Dion. *Rehber* 760 vd. Ayr. bkz. Orph. *Orp. Argo.*, 755-757.

yaratılışa sahip olduklarını, Trapezus ve Kerasunta kentleri hariç yaşadıkları bölgede kentleşmenin pek olmadığı bilgisini vermektedir.¹⁰⁴ Plinius ise bu topluluğu Kerasus ile Kordule (Akçakale) arasında yerleştirerek¹⁰⁵ daha batıda bir bölgeyi işaret etmektedir. Strabon genel bir ifade ile Trapezus ve Pharnakia'nın dağlık arazisinde yaşayan topluluklar arasında Byzereleri de saymaktadır.¹⁰⁶ Ammianus Marcellinus bölge toplulukları olarak Byzere, Sapeir ve Philyrleri saymakta ancak bu topluluklar ile bir münasebet olmadığı için haklarında bir şey bilinmediğini belirtmektedir.¹⁰⁷

Sonuç

MÖ I. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren Doğu Karadeniz bölgesine doğru yayılmaya başladığı düşünülen Yunan kolonizasyonu ile çağdaş ve belki de öncesinde bölgenin bazı yerel topluluklar tarafından mesken tutulduğu anlaşılmaktadır. Yunan ve Latin metinlerinden ismen bilinen bu toplulukların, yakın zamanda gerçekleştirilen ve halen devam eden bazı arkeolojik çalışmalar ile daha iyi bilinir hale gelmeye başladığı söylenebilir.

Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler ışığında, MÖ birinci binyılın özellikle ikinci yarısında bölgede yaşayan toplulukların coğrafik sınırları kısmen çizilebilir durumdadır. Toplulukların zaman içerisinde sınır değişimleri ve bazı küçük toplulukların muğlak sınırlarının değişiklik gösterebileceği göz önünde bulundurulmak kaydıyla, Harita 1'de görülen ve MÖ I. binyılın ikinci yarısından itibaren bölgenin idari yapısını gösteren harita dikkate alınabilir. Bu doğrultuda Samsun-Ordu hattının ağırlıklı olarak iç kesiminde yaşadıkları düşünülen Khalybler, Ordu'nun batı kıyısındaki nispeten düz alanlarda yerleşik Tibarenler, Ordu'nun doğusu ile Giresun sahil boyunca ağırlıklı olarak kıyıya yakın tepelik alanlarda yaşayan Mossynoikler Trabzon'un güneybatısındaki dağlık bölgede yerleşik

olması muhtemel Driller, Trabzon'un dağlık güney bölgesinde yerleşik olan Makronlar ile bölgenin doğusuna doğru yayılan daha küçük grupların Doğu Karadeniz'in MÖ birinci binyıldaki yerel topluluklarını oluşturduğu söylenebilir.

Söz konusu toplulukların birbirlerinden bağımsız gruplar halinde kimi zaman bir bey veya metinlerde de bahsedildiği üzere "kralsız" yaşıyor oldukları görülebilir. Topluluklar arasında bir akrabalık durumunun olup olmadığını söylemek güçtür. Ancak Mossynoik örneğinde görülebileceği üzere, aynı topluluk içerisindeki iki farklı boyun hasmane ilişkilerinin olabileceği anlaşılmaktadır. Toplulukların ekonomik ve sosyal yapılarında da bazı küçük farklılıklar dikkat çekmektedir. Kısmen denizci olarak adlandırabileceğimiz bu toplulukların, yakın zaman kadar bölgede görülen ve coğrafyaya bağımlı olarak yürütülen hayvancılık ve bahçecilik ölçüsünde tarımın desteklediği yaylacı yaşamın koşullarını büyük ölçüde benimsemiş oldukları söylenebilir.

Harita 1. MÖ I. Binyılın İkinci Yarısında Doğu Karadeniz Bölgesi Yerel Halklarının Muhtemel Coğrafik Yayılımı

KAYNAKÇA

Allen, W. E. D., (1971), *A History of the Georgian People from the Beginning down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, London: Routledge and Kegan Paul.

Aslan, M., (2005). *Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, İstanbul: Odin Yayıncılık.

¹⁰⁴ Pom. Mela. *Chorographia* I. 107.

¹⁰⁵ Plin. *Nat. His.* I. 11, VI. 4. 1.

¹⁰⁶ Str. *Geographika* XII. 3. 18.

¹⁰⁷ Amm. Marc. *Rerum Gestarum Libri* 22.8.21. Ayr. bkz. *Step. Ethnica* B190.11, S555.12, B166.11

- Bilgin, M., (2000), *Doğu Karadeniz: Tarih, Kültür*, Trabzon: İnsan.
- Brennan, S., (2012). *Mind the Gap: A 'Snow Lacuna' in Xenophon's Anabasis?* F. Hobden (Yay. haz.) Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry içinde (307-339). Leiden-Boston.
- Carpenter, R., (1948), "The Greek Penetration of the Black Sea", *American Journal of Archaeology*, 52/1, 1-10.
- Çalışkan-Akgül, H., (2016), "Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Prehistoryası: Bir Terra Incognita Analizi", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 21, 9-26.
- Cramer, J. A., (1832), *A Geographical and Historical Description of Asia Minor with a Map*, Oxford: University Press.
- Demir, M., (2009), "Antik Dönemde Bir Doğu Karadeniz Kavmi: Khalybler", G. İltar (ed.), *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008* (67-85) içinde. Ankara.
- Doksanaltı, E. M., Aslan, E. ve Mimirolu İ. M., (2012), "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüze Araştırmaları: 2010", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 117-145.
- Doksanaltı, E. M., Mimirolu İ. M., Karaođlan İ. ve Erdoğan, U., (2013), "Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüze Araştırmaları: 2011", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 197-212.
- Drews, R., (1976), "The Earliest Greek Settlements on the Black Sea", *The Journal of Hellenic Studies*, 96, 18-31.
- Erol, A. F., (2012), "Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüze Araştırması 2011", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 183-195.
- Hamilton, W. J., (1942), *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some account of their Antiquities and Geology*, London: John Murray.
- Herzfeld, E., (1968), *The Persian Empire. Studies in Geography and Ethnography of the Ancient Near East*, Wiesbaden: Franz Steiner.
- Hewsen, R. H., (1983), "Introduction to Armenian Historical Geography II: The Boundaries of the Achaemenid 'Armina'", *Revue des Etudes Arméniennes*, 17, 123-143.
- Graham, J., (1958), "The Date of the Greek Penetration of the Black Sea", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 5, 25-42.
- Manfredi, V., (2004), *The Identification of Mount Theches in the Itinerary of the Ten Thousand: A New Hypothesis*, C. Tuplin (Yay. haz.) Xenophon and his World. Papers from a Conference Held in Liverpool in July 1999 (s. 319-324) içinde, Stuttgart: Franz Steiner.
- MTA Rapor I, http://www.mta.gov.tr/v3.0/say-falar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Ordu_Madenler.pdf (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2019)
- MTA Rapor II, http://www.mta.gov.tr/v3.0/say-falar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Tokat_Madenler.pdf (Erişim Tarihi: 26 Haziran 2019)
- Mitford, T., (2000), "Thalatta, Thalatta: Xenophon's view of the Black Seas", *Anatolian Studies*, 50, 127-131.
- Özsait, M., (1991), "1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüze Araştırmaları", 9. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 357-376.
- _____, (1994), "1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüze Araştırmaları", 12. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 459-482.
- Sagona, C., (2004), *Did Xenophon Take the Aras High Road? Observations on the Historical Geography of North-East Anatolia*. A. Sagona (Yay. haz.) A View from the Highlands: Archaeological Studies in Honour of Charles Burney (s. 299- 331) içinde, Ancient Near Eastern Studies Supplement, 14, Louvain: Peeters Press
- Sagona, A. ve Sagona C., (2004), *Archaeology at the North-East Anatolian Frontier, I*,

An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province, Ancient Near Eastern Studies Supplement 14, Louvain: Peeters Press.

Tsetschladze, G. R., (1998), *Greek Colonization of the Black Sea Area: Stages, Models and Native Population*, G. R. Tsetschladze (Yay. haz.) *The Greek Colonization of the Black Sea Area: A Historical Interpretation of Archaeology (9-68) içinde*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

_____, (2007), *Greeks and Locals in the Southern Black Sea Littoral: A Re-Examination*, G. Herman ve I. Shatzman (Yay. haz.) *Greeks between East and West: Essay in Greek Literature and History in Memory of David Asheri (160-195) içinde*, Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities.

White, J. W. ve Morgan, M. H., (1896), *An Illustrated Dictionary to Xenophon's Anabasis*, Boston: Ginn & Company.

Waterfield, R. A. H., (2006), *Xenophon's Retreat: Greece, Persia and the End of the Golden Age*, Cambridge: Belknap Press.

Klasik Kaynaklar

Aeschlyclus, *Prometheus*, (1926), Herbert Weir Smyth, *Zincire Vurulmuş Prometheus, Aeschylus*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Amm. Marc. *Rerum Gestarum Libri* (1935-1940), J. Carew Rolfe, *Rerum Gestarum libri qui Supersunt, History*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Apoll. Rhod. *Argo*, (1967), R. C. Seaton, *Argonautica, Apollonios Rhodios, Argonautica*, Cambridge, Mass.

Arist. *De mira. Aus.*, (1936), Walter Stanley Hett *De mirabilibus auscultationibus, Aristotelian Corpus, On Marvellous Things Heard*, (1882-1948), Heinemann, Minor Works.

Arr. *Periplous*, (2005), Murat Aslan, *Periplous, Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, İstanbul: Odin Yayıncılık.

Cat. *Şiirler* (1893), Elmer Truesdell Merrill, *Şiirler, Catullus, The Poems*, Boston: Ginn.

Dion. *Rehber* 76, (2002), Yumna Khan, *Dionysius of Alexandria, A Commentary on Dionysius of Alexandria's Guide to the Inhabited World*, London: University College.

Hali. Dio. *Roma Tarihi*, (1937), Earnest Cary ve Edward Spelman, *Roma Tarihi, Dionysius of Halicarnassus, Roman antiquities Books 1, 7, 19,20*, Loeb Classical Library.

Hrd. *Historia*, (1904), Macaulay G. Campbell, *Historia, The Histories*, London: Macmillan and Co.

Ksen. *Anab*, (1922), C. Lewis Brownson, *Anabasis, The Anabasis*, (1866-1948), London: Harvard University Press, Cambridge, MA.

Orph. *Orp. Argo.*, (2011), Jason_Colavito, *Orpic Argonautica, The Orpic Argonautica*, New York: New Athena Unicode.

Plin. *Nat. His.*, (1893), J.-Riley Bostock, George Henry T., *Naturalis Historia, The Natural History of Pliny*, New York: Bell & Sons.

Pom. Mela. *Chorographia*, (1998), F. E. Romer, *De Chorographia, Pomponius Mela's Description of the World*, Ann Arbor.

Pse. Scy. *Descriptio*, (1857), Şamlı Pausanias, Brady Kiesling, *Descriptio, Circuit of the Earth*, Muller text (Geographi Graeci Minores).

Skyl. *Periplous*, (2012), Murat Arslan, *Periplous-Scylacis, Pseudo-Skylaks: Periplous, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 1, 239-257.

Str. *Geographika*, (1924), H. Leonard Jones, *Geographika, The Geography of Strabo*, The Geography of Strabo, Heinemann, Harvard.

Step. *Ethnica*, (1849), G. Reimer *Ethnica, Stephani Byzantii Ethnicorum*, August Meineke (1790-1870), Berlin.

Virgil, *Georgics*, (2001), A. S. Kline, *Virgil, Georgics Book I*, Poetry in Translation.

_____, (2002), A. S. Kline, *The Aeneid, Virgil*, Poetry in Translation.